

Den 13. Decembris anno 1636

Vijf duffelen
ten 14 daegen te
maken ende
meerder niet

Opt' inftantelijc anhouden van' meesten,
soel vande drapeniers ende Drapeniers
en om verscheidene andere consideratiën
hebben bescreuen en raedt tot dienste
vande neeringe geaccordeert ende
geconsenteert, accorderen en consenteren
in en vermits desen, dat yder meester vande
voirs(eide) neeringe ten veerthyn daegen
sal mogen maecken ^{mecken} vijf duffelen ende niet
meerder, doch aengaende de breede
duffelen, so nae Weest Indiën versonden
worden, sal yder meester vrij staen daer
van soo veele duffelen alst hem
belieft, het roet mede yder meester vrij

Fragment van het door schepenen en raad op 13 december 1636 genomen besluit betreffende de beperking van de vervaardiging van duffel, met uitzondering van die bestemd voor de West (Gemeentearchief Kampen, OA 26, fol. 59).

Transcriptie:

Den 13. December anno 1636
(Vijf duffelen ten 14 daegen te maken ende meerder
niet)

Opt instantelijk anhouden van 't meerendeel van de neeringe van de drapeniers ende om verscheidene andere consideratiën, hebben schepenen ende raedt tot dienste van de neeringe geaccordeert ende geconsenteert, accorderen ende consenteren in ende vermits desen, dat yder meester van de voirs(eide) neeringe ten veerthyn daegen sal mogen maecken vijff duffelen ende niet meerder; doch aengaende de breede duffelen soe nae Weest Indiën versonden worden, sal yder meester vrij staen daer van soo veele te maecken alst hem belieft.

Indianen in mantels van Kamper duffelse laken

door Theo van Mierlo

Met haar vele publicaties over Kampen in de 17de eeuw heeft Lies van Vliet niet alleen de 17de-eeuwse geschiedenis van Kampen tot leven gebracht, maar ook duidelijk gemaakt dat de 17de-eeuwse bronnenschat in ons Kamper Gemeentearchief het bestuderen meer dan waard is. Vooral van belang is haar reeks *De stad van Avercamp. Kampen in de zeventiende eeuw*, opgenomen in de door het Gemeentearchief Kampen uitgegeven serie *Kamper Genealogische en Historische Bronnen*. Het in 1999 verschenen zevende en laatste deel in de reeks heeft als titel *Water en wind; leven tussen Zuiderzee en IJssel*. Het laatste hoofdstuk daarin handelt over internationale scheepvaart in relatie tot Kampen. Hierin schenkt Van Vliet ook aandacht aan zowel de Oostindische als de Westindische Compagnie. Vooral talrijke Kampenaren, die al dan niet op vrijwillige basis naar de Oost of de West vertrokken en er soms om verschillende redenen kortstondig of langdurig verbleven en soms ook nooit meer terugkeerden, worden door Van Vliet vanuit de schriftelijke bronnen tot leven gebracht. De hiernavolgende passage onder de paragraaf *De Westindische Compagnie* is wat dat betreft toch min of meer een enigszins losse vermelding in dat geheel.

De stad leverde niet alleen personeel om de schepen en de forten te bemannen. Rond 1636 exporteerde Kampen ook producten van zijn nijverheid naar West-Indië. In deze tijd legde de stedelijke overheid de duffelmakers beperkingen op bij het vervaardigen van hun product. Hierbij werd echter uitdrukkelijk bepaald dat dit niet gold voor de "breede duffelen soe nae Weest-Indiën versonden worden". Hiervan mocht iedere drapenier zoveel maken als hem beliefd.¹

1. *De stad van Avercamp. Kampen in de zeventiende eeuw*; dl. 7: *Water en wind; leven tussen Zuiderzee en IJssel* (KHGB dl. 19; Kampen 1999), 146. Het door Van Vliet geciteerde besluit is te vinden in Gemeentearchief Kampen, Oud archief Kampen (hierna GAK, OA), inv.nr. 26, fol. 59.

Toch is het deze passage uit de Resoluties van Schepenen en Raden van december 1636 die op bijzonder wijze ook in verbinding kan worden gebracht met een ander onderzoeksveld waarop Van Vliet zich verdienstelijk heeft gemaakt, namelijk de archeologie. Jarenlang was zij coördinator van de archeologische werkgroep van de in 1973 opgerichte Museumvrienden en werden mede door haar werkzaamheden de geesten in Kampen geleidelijk aan rijp gemaakt voor de komst in 1987 van een stadsarcheoloog. De verbinding wordt in dit geval echter niet gemaakt door Kamper bodemvondsten, maar door Kamper lakenloden, gevonden in de Amerikaanse staat New York. In een in 2006 verschenen artikel concludeert Jan Baart, oud-stadsarcheoloog van Amsterdam, op grond van gevonden lakenloden in het uiterste noorden van de Verenigde Staten dat de Iroquois-indianen in de 17de eeuw een voorliefde bleken te hebben voor duffels laken uit vooral ons eigen Kampen.² Verschenen in een Amerikaanse bundel, maakt dit dat zijn interessante bijdrage in Nederland, en zeker in Kampen, tot op heden nagevoelbaar onopgemerkt is gebleven. Daarom nu aan Lies de eer om als één van de eersten in Kampen kennis te mogen nemen van dit bijzondere gegeven, dat zo mooi haar eerder genoemde passage in een context plaatst.

Oprukkende textielnijverheid³

In de gevarieerde bedrijvigheid die we in het laatmiddeleeuwse Kampen konden aantreffen, was er behalve de klokgieterij op dat moment geen tak van nijverheid die eruitsprong. De omvang van bijvoorbeeld de scheepsbouw, de bierbrouwerij, maar ook de textielnijverheid week niet af van die in andere Oost-Nederlandse steden in dezelfde tijd. In de 16de eeuw ontdekte de textielnijverheid in Kampen aanvankelijk een flinke terugslag.

2. J.M. Baart, "Cloth Seals at Iroquois Sites", in: P.R. Huey (red.), *From the Netherlands to New Netherland: The Archaeology of the Dutch in the Old and New Worlds*. Verschenen als themanummer van *Northeast Historical Archeologie*, 34, 2005 (verschenen in sept. 2006), 77-88. Een recensie van de hand van Michiel Bartels (toen nog stadsarcheoloog van Deventer) van deze 190 pagina's tellende Amerikaanse bundel, verschenen naar aanleiding van de Nieuw-Nederland-bijeenkomst gehouden in de herfst van 1996 in de hoofdstad van de staat New York, Albany (vroeger t.t.v. Nieuw Nederland Beverwijk geheten) verscheen in *Westerheem* jg. 56. nr. 1 (feb. 2007), 33-34. Hierin wordt ook kort melding gemaakt van Baarts artikel en de voorliefde van de Iroquois-indianen voor Kamper duffel.
3. Tenzij anders vermeld, is voor het onderstaande gebruik gemaakt van: F.D. Zeiler, "Kampen textielstad", in: *Textiel Historische Bijdragen*, 32(1992), 7-26 en F.D. Zeiler, "'Soe die stad Campen meest op zeevarende neringe gefundeert is...'" Sociaal-economische ontwikkelingen 1250-1820", in: J. Kummer, red., *Geschiedenis van Kampen deel 2. "Zij zijn Kampers..."*, (Kampen 2001), 50-52 en 61-63.

Maar vanaf ongeveer 1590 trad in Kampen de textiel nadrukkelijk op de voorgrond en groeide uit tot de belangrijkste nijverheidstak tot ver na 1700. In 1594 werd het wolweversgilde in de stad dan ook heropgericht. Uit de uitgebreide regelgeving uit de late 16de en de eerste decennia van de 17de eeuw blijkt dat het stadsbestuur er veel aan gelegen was de aloude nijverheid nieuw leven in te blazen. En met succes. De textiel werd een welkom alternatief voor de door meerdere oorzaken steeds verder afnemende en meer op de achtergrond rakende handelsvaart. Vooral het binnenhalen van investeerders van buiten slaagde succesvol. De eerste initiatieven daartoe zijn al uit 1563 aantoonbaar, toen twee “vreemde” drapeniers in Kampen een werkplaats annex ververij begonnen. Vanaf de jaren negentig zouden vele anderen dit voorbeeld volgen. Hoewel het hier vooral protestantse drapeniers uit de zuidelijke Nederlanden betrof, kwamen ze ook van elders uit de Nederlanden, zoals de Haarlemse ondernemer Peter van Offenberch, die in 1596 met gunstige vestigingsvoorwaarden door het stadsbestuur naar Kampen werd gehaald. De inspanningen van de magistraat in de twee erop volgende jaren om Engelse kooplieden, *the Merchant Adventurers*, en daarmee het stapelrecht voor Engels laken binnen de muren te halen, liepen helaas op niets uit. Lies van Vliet beschrijft in één van haar weinige uitstapjes naar de 16de eeuw, hoewel ook nog maar net geen 17de eeuw, de mislukte inspanningen.⁴ Toch ontwikkelde de lakenindustrie zich in Kampen tot de belangrijkste stedelijke nijverheid. Een meerderheid van de gildeleden in het midden van de 17de eeuw kan op grond van de herkomstnaam als “vreemdeling” worden geduid, eenderde zelfs als buitenlander! Leegstaande kloostergebouwen, zoals het Brigittenklooster en vooral het Agnietenklooster, konden daarbij ingezet worden. Overigens is ook het voormalige Agnietenconvent aan de Vloeddijk en het gebruik van het complex na de Reformatie voor de lakennijverheid door Lies van Vliet’ beschreven.⁵ Vóór de *boom* van de Kamper lakennijverheid vond er ook al een beperkte export plaats. Het zal hier vooral om het fijn laken gegaan zijn, terwijl de grovere wollen stoffen toen vooral voor de lokale markt geproduceerd zullen zijn. In de 17de eeuw groeide de markt voor textiel door de snelle ontwikkeling van handelscontacten met bijna alle delen van de wereld enorm

4. “Kampen en de Merchant Adventurers”, in: *De Panne*, jg. 20, nr. 1 (feb. 1995), 9-13.

5. *Het terrein van het Agnietenklooster tussen Vloeddijk en Groenestraat* (Kampen 1994; *Kamper Genealogische en Historische Bronnen*, dl. 13); “De geschiedenis van het Agnietenconvent”, in: F. van der Pol en M. Smit (samenst.), *De zusteren van Sanct-Agnetenhuus. De geschiedenis, materiële cultuur en spiritualiteit van het Kamper Agnietenconvent* (Kampen 1997) 11-37.

en Kampen deed daar dus ook volop in mee. De export vond hoofdzakelijk plaats via Amsterdam. Deze stad was dé centrale plaats, van waaruit allerlei soorten textiel vanuit vele steden werden geëxporteerd.

Om in de concurrentie niet ten onder te gaan werd kort na het midden van de 17de eeuw de kwaliteitscontrole aangescherpt. Men stelde regels analoog aan die van bijvoorbeeld Zwolle, Haarlem en andere steden. Ook had er een verschuiving plaats in de productie. Al omstreeks 1640 waren de *Kamper duffels*, de grovere wollen stoffen, belangrijker geworden dan de traditionele lakens. Hier werd de concurrentie merkbaar met Leiden als de grootste en belangrijkste textielstad in de 17de eeuw. Deze concurrentie dwong tot specialisatie en niet zonder succes, zoals blijkt uit bewaard gebleven brieven uit 1640 van de Amsterdamse exporteur Kiliaen van Rensselaer aan zijn partner in Leiden. In zijn brieven beschrijft hij zijn kritische vergelijking van duffels uit Kampen en Leiden. Niet alleen bevatten de Kamper bundels aanzienlijk meer meters dan die van Leiden, ze waren ook zeker twee tot drie vingers breder (overigens op Rensselaers verzoek). De kwaliteit van de wol van de Kamper duffels deed ook niet onder voor die van Leiden; wel was de kleur rood van de Leidse duffels superieur aan die Kampen, aldus de exporteur.⁶ Niet onbelangrijk hierbij is te weten dat Van Rensselaer onder meer exporteerde naar... Nieuw Nederland, vooral ten behoeve van de indianen aldaar.

De Iroquois-indianen in Nieuw Nederland⁷

Het woongebied van de Iroquois-indianen lag in het noorden van de huidige Amerikaanse staat New York en aangrenzende gebieden van het huidige Canada (omgeving Montreal), het Amerikaanse Vermont en Pennsylvania. Het Ontariomeer en het Eriemeer vormden de noord- en westgrens. De Irokezen, zo door de Europeanen genoemd (en zoals hierna gebruikt), waren feitelijk een confederatie van vijf, later zes, taalkundig en etnisch aan elkaar verwante volken, indianenstammen, in Noord-Amerika, die tussen 1450 en 1525 tot stand moet zijn gekomen. Voordien waren de verschillende stammen voortdurend met elkaar in allerlei gevechten verwik-

6. Baart, "Cloth Seals", 80; gebaseerd op: A.J.F. van Laer (transl. and ed.), *Van Rensselaer Bowier Manuscripts* (Albany, University of the State of New York, 1908), 468.

7. Voor onderstaande is gebruik gemaakt van: Wikipedia, de (Nederlandse) website over de geschiedenis en cultuur van de Noord-Amerikaanse Indianen-stammen, en een bijdrage van Bonnie Steenman, getiteld "De Irokezen: cultuur en denkbeelden in de zeventiende eeuw", te raadplegen via www.stuyvesant.library.uu.nl/kaarten/steenmanessay.htm.

keld. Zij kwamen tot de vorming van het bondgenootschap door de opstand van een profeet, Diganawida, die vrede verkondigde en een einde aan het bloedvergieten onder de verschillende stammen wilde maken.

De meeste Europeanen, en vooral de Nederlanders, wilden het liefst zoveel mogelijk afstand houden van de Irokezen, terwijl de Irokezen zelf ernaar streefden dat de nieuwkomers onderdeel zouden worden van hun grote “Rijk der Vrede”. De Irokezen noemden de Nieuw-Nederlanders dan ook hun “broeders” en de Fransen hun “vaders”. Zij waren dus bereid tot vreedzame samenwerking met de Nieuw-Nederlanders en lieten dit merken ook. De Irokezen stonden dan ook niet negatief tegenover de komst van de eerste Nederlanders rond 1609. Er ontstond al snel een levendige handelsrelatie tussen de Irokezen en de Nieuw-Nederlanders, voor wie het door de indianen aangeleverde bont het belangrijkste exportartikel werd. De bonthandel was voor de Irokezen niet noodzakelijk om te overleven; men kon goed voor zichzelf zorgen en werd niet gedwongen tot de handel.

Er werden verschillende bondgenootschappen door de Nederlanders met de Irokezen aangegaan. Het eerste dateert waarschijnlijk van 1618, gevolgd door een alliantie in 1628. De belangrijkste overeenkomst dateert uit 1643 en werd het bondgenootschap van de “ijzeren ketting” genoemd, omdat de band tussen de twee groepen zo sterk als ijzer was. De Irokezen kregen wapens en goederen, waaronder laken, de Nederlanders wisten zich verzekerd van bont. Geleidelijk aan werden de Irokezen in zekere mate wel afhankelijk van de Nederlanders. Zij ontvingen in ruil voor bevervellen goederen waar ze niet meer buiten konden. Helaas werd de beverpopulatie steeds kleiner en werd het steeds moeilijker voor de Irokezen om deze handel vol te houden. Om het monopolie op de bonthandel te houden voerden zij zelfs oorlogen met andere stammen, de zogenoemde *Beaver wars*, een 70 jaar lange strijd tussen de stammen in het gebied over de controle van de bonthandel.

In 1664 werd Nieuw Nederland overgenomen door de Engelsen, waarmee de relaties van de Nederlanders met de Irokezen uiteindelijk grotendeels ophielden te bestaan. Na een korte herovering in 1673 van New York door de Nederlanders bleef Nieuw Nederland een jaar later voorgoed in Engelse handen. Zij boden de Irokezen een nog beter bondgenootschap aan dan de Nederlanders: dat van de “zilveren ketting”. Toch veranderde de situatie aanzienlijk voor de Irokezen. Het was de Nederlanders, in tegenstelling tot de Fransen en later de Engelsen, in de eerste plaats vooral te doen om de producten en niet om het land van de Irokezen. Men trad vrijwel nooit het grondgebied van de

Fragment van een kaart van Louisiana, rond 1700 vervaardigd door de Duitse cartograaf, uitgever en graveur Johann Baptista Homann. Links het Ontariomeer met eronder het Eriemeer, met rechts daarvan het gebied van de Iroquois aangegeven.

Irokezen binnen en stuurde geen missionarissen het binnenland in, zoals de Fransen en Engelsen wel deden. Deze voor de Irokezen negatieve ontwikkelingen vallen echter buiten het kader van dit artikel.

(Kamper) duffelse stoffen voor Indianen⁸

We zagen hierboven al, hoe de Iroquois-indianen met de Nieuw-Nederlanders bont ruilden tegen goederen. Naast wapentuig waren dit vooral producten als glas, aardewerk en gekleurde kralen, maar ook lakense stoffen. In 1634-1635 reisde Harmen Meindertsz van den Bogaert vanuit Fort Oranje naar de gebieden van de Mohawks en de Oneida, twee van de zes Irokezenstammen, en hield daarvan een reisjournaal bij. Zo meldt hij hoe hij op 3 januari 1635 met Mohawk-indianen de ruil van beverhuiden tegen laken en andere handelsgoederen bediscussieerde. Ruim twee weken eerder, op 14 december, beschrijft hij een Mohawk-opperhoofd die een afgodsbeeld bezat – met een kop van een marter met vooruitstekende tanden – dat was bedekt met een rood duffeldoek. Denk hierbij aan het rode duffel uit Kampen en Leiden die de Amsterdamse exporteur Van Rensselaer met elkaar vergeleek!

Textiel bleek uiteindelijk een belangrijk deel te vertegenwoordigen van de Nederlandse goederen die naar Nieuw Nederland werden geëxporteerd voor de handel met de Irokezen. Dat bont inderdaad tegen onder meer lakense stoffen werd geruild, wordt ook nog eens bevestigd door de vondst van lakenloden afkomstig uit Nederlandse steden bij opgravingen die bij verschillende nederzettingen van de Irokezen in de huidige staat New York hebben plaatsgevonden. Op veertien verschillende locaties werden in totaal bijna 70 lakenloden gevonden. Bijna tweederde (48) is van Kamper herkomst! Van de overige exemplaren komen er elf uit Leiden, acht uit Amsterdam en slechts één uit Haarlem. Hieruit mag voorzichtig geconcludeerd worden dat het grootste deel van het met de Irokezen geruilde laken, via Amsterdam, geïmporteerd werd uit Kampen. Blijkbaar was de prijs-kwaliteitverhouding van het Kamper duffel het meest gunstig voor de Nieuw-Nederlanders in Fort Oranje en de stof aantrekkelijk genoeg voor de Irokezen. Denk ook hier weer aan het vergelijk van exporteur Rensselaer, die immers aangaf dat de Kamper bundels niet alleen aanzienlijk meer meters dan die van Leiden bevatten, maar ook zeker twee tot drie vingers breder waren. Overigens wil dit niet zonder meer zeggen dat het fijnere linnen afkomstig uit de andere steden in veel mindere mate naar Nieuw Nederland werd geëxporteerd. Niet ondenkbaar is dat het grovere

8. Tenzij anders vermeld is het onderstaande gebaseerd op Baart, "Cloth Seals".

Een Iroquois-indiaan in traditionele kledij. Deze indianen voegden Europese stoffen en kledingstukken toe aan hun oorspronkelijke kleding.

Een in Fort Oranje gevonden ronde lakenlood met het Kamper wapen en erboven de naam CAMPEN met ertussen een kroontje (afb. uit: Baart, "Cloth Seals").

Een pijplood, voorzien van het Kamper wapen, gevonden op één van de Indianensites (afb. uit: Baart, "Cloth Seals").

Kamper laken vooral voor de ruilhandel werd gebruikt, terwijl de fijnere stoffen, afkomstig uit de andere steden, vooral aftrek vonden onder de Nieuw-Nederlanders zelf. Een bewaard gebleven factuur van goederen, vermoedelijk in april 1634 door Van Rensselaer naar Nieuw Nederland verscheept, spreekt bijvoorbeeld van "drie rollen ruw laken en een wat fijner, kostend f 52.10". Op basis van op een aantal locaties gevonden textielfragmenten kan geconcludeerd worden dat de duffels van grovere kwaliteit (vermoedelijk afkomstig uit Kampen) vooral gebruikt werden voor mantels, als aanvulling op eigen gebruikelijke kleding. Het betreffen hier weefsel met zes tot acht draden per cm. De fijnere stoffen met tien of meer draden per cm komen waarschijnlijk uit Amsterdam of Leiden. De duffelse stoffen waren door hun wollige structuur relatief lang waterafstotend en daarmee aantrekkelijk voor de indianen in de vochtige en koude seizoenen. De uit Kampen afkomstige lakenloden zijn in vijf varianten aangetroffen, twee varianten van ronde lakenloden en drie varianten van zogenoemde *pijploden*. Deze laatste variant beslaat krap de helft (22) van de 48 gevonden zegels. Drie van de gevonden ronde lakenloden dragen alleen de naam *CAMPEN* en zijn vermoedelijk te dateren tussen 1635 en 1650. Bij de overige 23 ronde lakenloden bevindt zich tussen de letters M en P van *CAMPEN* een kroon. Deze variant werd op maar liefst tien verschillende vondstlocaties aangetroffen! Bij de pijploden dragen er vier alleen het Kamper wapen. Bij vijf pijploden staat dit wapen, met rechts ervan een ster, in een cirkel. De overige dertien dragen naast het Kamper wapen ook de naam *CAMPEN*. Al in 1612 bepaalde het stadsbestuur dat aan al het in Kampen vervaardigde linnen

een “pijplooth geweven sal worden”. In 1657 werd verordonneerd dat aan het duffel van de beste kwaliteit een lakenlood met het Kamper wapen bevestigd diende te worden. Aan duffel van dertig “gangen” (behandelingen) en dat bovendien “geschoren” was diende een oud lood bevestigd te worden. Maar aan duffel van zes behandelingen moest een lood voorzien van het Kamper wapen met een kroon gehangen te worden. Ook werd nog besloten dat duffel met een breedte van “seven ende halve vierendeel brantantse maete” zelfs van twee lakenloden diende te worden voorzien.⁹ Het bovenstaande suggereert dat de gekroonde laken- en pijploden jonger zijn dan die met enkel de naam *CAMPEN* en wellicht pas vanaf het midden van de 17de eeuw werden gebruikt. Dit betekent dat de export van het Kamper duffel naar Nieuw Nederland op basis het aantal gevonden loden met stads wapen en/of kroon vooral in de jaren na 1650 haar hoogtepunt bereikte. Het door Lies van Vlies uit de bronnen opgediepte besluit van het stadsbestuur uit 1636, om de duffels bestemd voor de West buiten de toen opgelegde beperkingen te houden, had blijkbaar dus goed uitgediend!

Conclusie

Een ogenschijnlijk losse opmerking over “*breede duffelen soe nae Weest-Indiën versonden worden*” komt door de vondst van opvallend veel lakenloden afkomstig uit Kampen op locaties van vroegere nederzettingen van Iroquois-indianen in het uiterste noorden van de Verenigde Staten ineens in een ander licht te staan. Het bevestigt niet alleen het belang van de Kamper lakenindustrie in de 17de eeuw, maar ook dat Kampen de concurrentie aan kon met belangrijke lakensteden als Leiden en Haarlem. Misschien was de kwaliteit van het Leidse laken in wezen beter. Maar door duffel te leveren die iets langer en breder was dan het Leidse, maar wel tegen een min of meer zelfde prijs, kon Kampen vermoedelijk de exportmarkt van dit artikel naar Nieuw Nederland gedurende enkele decennia domineren. Wellicht heeft dit een relatief beperkte invloed gehad op het totale aandeel van de Leidse lakenindustrie. Door zich te specialiseren in vooral het grovere duffelse laken is dit voor de Kamper lakennijverheid hoogstwaarschijnlijk van substantieel belang geweest.

Maar bovenal is het natuurlijk bijzonder te weten dat rond het midden van de 17de eeuw indianen in Noord-Amerika rondliepen in stoffen, afkomstig uit ons mooie Kampen, dat ten aanzien van de 17de eeuw zo veelvuldig is beschreven door Lies van Vliet. Als dit geen mooi verjaardagscadeau is...

9. GAK, OA inv.nr. 2217; 1612: fol. 61r en 1657: fol. 71r+v.